

Eötvös József és a titkosrendőrség az 1839–1840-es országgyűlésen*

A bécsi Magyar Udvari Kancellárián 1835 márciusától fogalmazógyakornokként dolgozó Eötvös József a fizetés nélküli fogalmazóvá történő előléptetése kapcsán került az Oberste Polizei- und Zensurhofstelle elnökének, gróf Joseph Sedlnitzkynek a látókörébe. A rendőrminiszter 1836 márciusában a kormányzék informátorhálózatának több tagjától – így báró Michael Neustädtertől, Steinbach Ferenctől, Csizmazia Jánostól, Bors Józseftől, egy „T. Kun” névvel jelzett ágenstől, valamint a bécsi rendőrfőnöktől, Joseph Ambergtől és Leopold Ferstltől, a Pozsonyban működő országgyűlési titkosrendőrség vezetőjétől – kért és kapott jelentést a fiatal báróról.¹ Az informátorok közül egyedül Ferstl érvelt a kinevezés ellen, ennek kapcsán pedig kitért Eötvös irodalmi működésére is, *Boszú* című drámájának sajátos olvasatát adva: a művet liberálisnak és az 1832–1836-os országgyűlés vallásügyi ellenzékének nézeteivel egybehangzónak tartotta. Ennek ellenére Sedlnitzky támogatóan nyilatkozott az előléptetésről, s úgy vélte, Eötvös államhivatalnoki karrierje pozitív példa lehet más tekintélyes arisztokrata családok gyermekei számára is.² Bár Eötvös kancelláriai pályafutása 1836-ban megszakadt, az év nyarán pedig gróf Forgách Lajossal külföldi útra ment, s ezután már nem tért vissza Bécsbe, a titkosrendőrség látóköréből a későbbiekben sem került ki.

Eötvös József 1839 novemberének utolsó napjaiban érkezett meg Pozsonyba, az országgyűlés helyszínére. Nem sokkal előtte, november 23-án választották meg az Akadémia tiszteletbeli tagjává, s az ezt követő napon mondta el Kölcsey Ferenc feletti nevezetes emlékbeszédét a pesti vármegyeháza termében. A Kölcseyvel való személyes, mondhatni baráti kapcsolatán túl Eötvöst írói teljesítménye is erre a feladatra predesztinálta, legalábbis erről tanúskodnak Csengery Antal több mint tíz évvel későbbi sorai: „a nemzet tudósai már akkor úgy találták, hogy azon toll

* A tanulmány a K 108670 számú OTKA-program keretében készült, előadás formájában elhangzott az Eötvös József és Szalay László születésének kétszázadik évfordulója alkalmából az MTA BTK Történettudományi Intézetben rendezett, „Politika és autonómia” c. konferencián 2013. szeptember 24-én.

1 Sedlnitzky konfidenseiről ld. *Pajkossy Gábor*: „mit welchen ich im geheimen Dienstverbande stehe”. Sedlnitzky magyarországi besúgói a reformkor hajnalán. In: *Miscellanea fontium historiae Europaeae*. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára. Szerk. Kalmár János. ELTE BTK, Bp., 1997. 335–357.

2 Ld. bővebben *Gángó Gábor*: Eötvös József a bécsi Magyar Udvari Kancellárián. In: *A kincset csak fáradtsággal hozhatjuk napvilágra*. Tanulmánykötet báró Eötvös József születésének 200. évfordulójára. Szerk. Gángó Gábor. ELTE–Eötvös József Collegium, Bp., 2013. 107–118.

dicsőítheti legmúltóbban Kölcseynek emlékezetét, mely a »Carthausit« irta.³ Az emlékbeszéd hatását gróf Károlyi György titkára, Bártfay László a következőképpen jegyezte fel naplójában: „Mind a ’ beszéd’ magas érzeményü tartalma mind az előadás nagy lelkesülésre ragadá az öszves gyülekezetet, ’s legtöbb hallgató’ szeméből forró könyeket fakasztott. – Szebb, valódiabb, lángolóbb beszédet nem hallék – ez esik legközelebb, izlésem ’s nézetem szerint, a’ Kölcsey beszédeihez. – Zajos taps ’s éljen kiáltás tört ki talán húsz ízben is a’ hallgató tömegeből, mely alig tudott szünni, midőn a’ szónok helyéről lelépett.”⁴ Toldy Ferenc pedig több évtized távlatából így idézte fel a történeteket: „Huszonhat éves író tán soha sem üllött oly fényes diadalt mint a Carthausi költője, midőn más nap az akadémia ünnepélyes köz ülésében, a fővárosi közönség színe előtt, ennek általános meghatottsága s lelkesedett acclamációi közt első, s legott elhíresült, emlékbeszédét mondotta Kölcsey Ferenc felett. Az új szónok ezentúl is sokszor aratott még érdemlett tapsot, de tisztább, fellegtelenebb, édesb diadalt, mint 24-kén, nem. Mindenki érezte, hogy egy nagyság tűnt fel benne a magyar irodalom egén: mindenki róla szólt, őt kívánta látni, őt dicsőítette.”⁵ Eötvös tehát már mint neves író és elismert szónok érkezett meg a diétára, csakúgy, mint évekkel korábban Kölcsey, aki 1832 szeptemberében Kazinczy Ferenc felett mondta el megrendítő emlékbeszédét, s néhány hónap múlva Szatmár megye követeként kapcsolódott be az országos politikába.

Az 1839–1840-es országgyűlés egyik fő újdonsága a felsőtábla szerepének megerősödése és politikai súlyának határozott növekedése volt. Horváth Mihály szerint a felsőtáblán fellépő újkonzervatívok komoly kihívást jelentettek az ellenzék számára, hiszen már nem egyszerűen a kormány eszközei voltak, hanem a saját maguk által kialakított elvek mentén politizáltak. Meghatározó személyiségeik – írja Horváth – gróf Dessewffy Aurél, gróf Apponyi György, báró Jósika Samu és báró Vay Miklós voltak. A főrendi ellenzék az újkonzervatívok megjelenése arra ösztönözte, hogy ők is szervezeten lépjenek fel az országgyűlési tanácskozáson. Az ellenzéki arisztokraták vezetője gróf Batthyány Lajos lett, s hamarosan számos fiatal mágnás csatlakozott hozzá, mint például gróf Batthyány Kázmér, gróf Teleki László, gróf Pálffy József, gróf Esterházy József és Mihály, gróf Andrássy Károly, gróf Erdődy Sándor, gróf Zichy Ottó és herceg Odeschalchi Ágost.⁶ Pulszky Ferenc visszaemlékezésében minderről a következőket írta: „A mágnásoknál is izgatottabbak voltak az ülések, mint ezelőtt. Az erős akarátú, szenvedélyes s emellett elég tapintatos gróf Batthyány Lajos szervezett itt is egy tekintélyes ellenzékot, mely merészsége által feltűnt, közülük főleg herceg Odeschalchi Ágost, Pálffy József, Batthyány Kázmér, Zichy Ödön és Jenő, Eszterházy József és Mik-

3 Magyar szónokok és statusférjak (Politikai jellemrajzok). Kiadja Csengery Antal. Pest, 1851. 206.

4 Bártfay László naplói. S. a. r. Kalla Zsuzsa. Ráció, Bp., 2010. 281.

5 *Toldy Ferenc*: Magyar költők élete. II. Ráth Mór, Pest, 1871. (Toldy Ferenc összegyűjtött munkái IV.) 307. Utal arra is, hogy Toldy István a *M. politikai szónoklat kézikönyve* I. kötetében 16 beszédet hoz Eötvöstől. Uo. 314.

6 Ld. bővebben *Horváth Mihály*: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. II. 2. jav., bőv. kiad. Ráth Mór, Pest, 1868. 115–122. A főrendi ellenzék megszervezéséről ld. *Molnár András*: *Viam meam persequor*. Batthyány Lajos útja a miniszterelnökségig. Osiris, Bp., 2007. 83–95.

lós, négy gróf Szapáry. Mindnyája rosszul beszélt magyarul, sem a logika, sem a grammatika szabályaival nem gondolt, de föllépésök mégis nagy föltűnést okozott az országban, mert a nemzet alig tudta fölfogni, hogy lehessen főúr, ki szembe merjen szállni az udvarral. Ezek közül fényesen vált ki Teleki László ügyes szónoklatai által; a mérsékelt Károlyi György és gróf Zichy Károly szintén sokszor pártolák a kk. és rr. nézeteit, gróf Széchenyi István és báró Eötvös József csak ritkán vettek tényleges részt a szólásszabadsági vitákban, mind a kettő ezt esetleges viszálynak tartotta, nem szerette a sérelmi politikát, reformtervekkel foglalkoztak. De a kormány oldalán is új szellem jelentkezett: gróf Dessewffy Aurél mellett ott ült a lovagias báró Jósika Samu, gróf Apponyi György, báró Vay Miklós, gróf Almássy Móric, kiknek látköre annyiban szélesebb volt, mint a követi tábláé, amennyiben ismerték a bécsi viszonyokat, s igyekeztek az irányadó körökben az újabb idők követelményei ellen meglevő ellenszenvet lecsillapítani.⁷ A diéta helyszínén a Leopold Ferstl irányításával működő titkosrendőrség szinte azonnal felfigyelt a felsőtáblán szokatlanul nagy számban jelen lévő és ellenzéki szellemben megnyilvánuló főrendekre, akiknek tevékenységéről, bizalmas összejöveteleiről folyamatosan jelentéseket készítettek.

Az 1839–1840-es országgyűlés tagjairól 1840. október 30-án készült jelentés a felsőtáblán megjelenő regalisták közül nyolcvanatot sorolt a kormánypárthoz, negyvenet az ellenzékhez, tízet pedig az ingadozók közé.⁸ A névtelen összefoglaló készítője, akit egyébként Wertheimer Ede gróf Majláth Jánossal azonosított,⁹ a főrendi ellenzék tagjai közül mindössze hármat tartott igazán figyelemre méltónak: gróf Batthyány Lajost, gróf Széchenyi Istvánt és báró Eötvös Józsefet. A másodvonalhoz gróf Erdődy Sándort, gróf Esterházy Kázmért, gróf Károlyi Györgyöt, gróf Pálffy Józsefet, gróf Teleki Domokost és gróf Teleki Lászlót sorolta; a többi ellenzéki arisztokratát azonban jelentéktelennek minősítette.

Az Eötvös Józsefről adott rövid jellemzés a fiatal báró kiemelkedő tehetségét és szónoki képességeit hangsúlyozta, azt, hogy a felsőtáblán senki nem beszél és ír olyan szépen magyarul, mint ő. Végül pedig kitűnő magyar írónak nevezte.¹⁰ Ugyanakkor Majláth a kormánypárti báró Eötvös Ignácra, Eötvös József apjára nem sok elismerő szót vesztegetett: sokat és hosszasan beszél, előadásmódja konfúz és hatástalan. Nem tud titkot tartani, a hétköznapi életben gyakran teszi magát nevetségessé, nemegyszer maguk a kormánypártiak is gúnyolódnak rajta – olvasható a dokumentumban.¹¹

7 *Pulszky Ferenc*: Életem és korom. I. Szépirodalmi, Bp., 1958. 161.

8 Politischer, detaillirter Überblick des ungarischen Landtags im Jahre 1839/40. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL-OL) I 58 Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok, Jelentések a magyar országgyűlések tárgyalásairól 11. téka 601–622.

9 Ld. *Pajkossy Gábor*: A kormányzati „terrorizmus” politikája és az 1839–1840. évi országgyűlés. Történelmi Szemle 48. (2006) 41.

10 „Ein sehr schönes Talent, trägt sehr gut vor. Hat sehr schöne Reden gesagt. Spricht und schreibt ungarisch wie Niemand schöner. Ist ein ausgezeichnete ungarischer Literator.” MNL-OL I 58 11. téka 610r.

11 MNL-OL I 58 11. téka 604v.

Rendelkezésre áll ugyanakkor egy jóval részletesebb jellemzés Eötvös József-ről szintén 1840-ből.¹² 1825 és 1848 között az országgyűlési titkosszolgálat rendszeresen jelentett részben a diéta nyilvános üléseiről, részben pedig az azon kívüli történésekről, például a követek informális összejöveteleiről vagy az országgyűlési ifjúság magaviseletéről. A szervezet által készített iratanyag szolgált aztán alapjául a különböző összefoglaló jellegű dokumentumoknak, így az alsó- és felsőtábla tagjainak bemutatására szolgáló részletes jellemzéseknek. 1825 és 1840 között négy diéta résztvevőiről készült részletes jellemzés nagyjából hasonló szerkezetben.¹³ Az Eötvös Józsefről szóló forrásból megtudható, hogy az 1839–1840-es országgyűlés idején a fiatal báró a húszas éveiben járt, katolikus, nőtlen, igen tehetséges, jó és vakmerő szónok, a magyar nyelvnek teljesen a birtokában van; ez utóbbi megjegyzés azért is figyelemreméltó, mert – mint Pulszky visszaemlékezésében láttuk – a főrendi ellenzék többségének magyar nyelvtudása komoly kívánnivalót hagyott maga után. A továbbiakban a dokumentum megemlíti Eötvös nagy figyelmet keltő irodalmi tevékenységét, különös tekintettel *A karthauzi* című regényére, amely tele van életuntsággal és politikai utalásokkal, s amelyek miatt a cenzúra csak apjának közbenjárására engedte át a művet. A jelentés szerint Eötvös az ellenzék körében nagy tekintélyt vívott ki magának a Kölcsey felett elmondott emlékbeszédével, amely 1839. november 24-én hangozott el az Akadémia nyilvános ülésén. Ezután indult Pozsonyba, hogy ott – ahogy a jellemzés fogalmaz – az irodalmi babérok mellé politikai babérokat is szerezzen. A dokumentum nem ad azonban teljes pályaképet, nem szól például a Fejér megyei aljegyzőségről vagy a kancelláriai hivatalviselésről. Ugyanakkor részletesen kitér Eötvös politikai nézeteire, Batthyány Lajossal való szoros kapcsolatára, a mágnáskaszinóban, pontosabban az úgynevezett kis kaszinóban játszott meghatározó szerepére,¹⁴ arra, hogy a báró saját bevallása szerint ezt a diétát csak első állomásnak tekinti ahhoz, hogy a következő országgyűlésen akár mint megyei követ, akár mint egy szabad királyi város képviselője, vagy éppen a felsőtábla tagja immár meghatározó szerepet játszasson. A jellemzés szerint Eötvös mégsem élvezi teljes mértékben az ellenzék bizalmát, hiszen – mint ahogy ezt gyakran hallani lehetett – ha egy csepp Eötvös-vér is van benne, akkor nem lehet mentes az álnokságtól és a hatalmas egoizmustól. Eötvös mindezek ellenére a szélsőbal (*äusserste linke Seite*) minösi-

12 MNL-OL I 58 11. téka 772r–v.

13 Az életkor, a családi állapot és a vallási hovatartozás után a jelentés érinti a vagyoni helyzetet, szellemi képességeket, az előéletet (pl. a korábbi országgyűlésen tanúsított magatartást), majd kitér a szóban forgó diétán való szereplésre, az illető általános megítélésére, esetleges ambícióira. Bizonyos esetekben javaslatot tesz kitüntetésre, előléptetésre, legvégül pedig a politikai hovatartozás szempontjából egy hatfokú skálán helyezi el az ily módon bemutatott személyt. Ld. *Pajkossy Gábor*: Kölcsey – ahogy az országgyűlési titkosszolgálat 1836-ban látta. Irodalomtörténeti Közlemények 105. (2001) 458–464.

14 Az általa (és Batthyány által) követett politikai elvek gyakorlatilag megegyeznek a kis kaszinó tagjai által elfogadott alapelvekkel. (MNL-OL A 105 Magyar kancelláriai levéltár, Informationsprotocolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion, 1839. dec. 24-i jelentés; vö. *Molnár A.*: i. m. [6. jz.] 86–87.)

tést kapta.¹⁵ A szóban forgó dokumentum Eötvös országgyűlési szereplése kapcsán megemlíti az 1839. december 30-án a vallásügyben, a reverzálisok tárgyában elmondott első beszédét, majd az 1840. március 6-i és április 22-i megszólalására tér ki tüzetesebben. Az első a vegyes házasságok kérdésével, a második a szólásszabadság ügyével foglalkozott. Az alábbiakban Eötvösnek a vallásügyi vitákban játszott szerepét vizsgáljuk a titkosrendőri jelentések alapján.¹⁶

Az 1839/40-es országgyűlésen a protestánsok helyzetét érintő vallásügyi viták két szálon futottak. Egyrészt az 1832–1836-os országgyűlésen féléves vita után felfüggesztett vallásügyi sérelmeket és kívánságokat tűzte a diéta újra napirendre, másrészt a Lajcsák Ferenc nagyváradai püspök és Scitovszky János rozsnyói, később pécsi püspök által követett eljárást sérelmező üzenetet tárgyalták az alsó-, majd a felsőtáblán. Lajcsák 1839. március 15-i körleveléről s az egyházmegye papjainak kiadott május 27-i rendeletéről volt szó, amelyben – Clemens August Freiherr von Droste zu Vischering kölni és Martin Dunin gneseni érsek példáját követve – az addigi ötvenéves gyakorlatot megváltoztatva a püspök megtiltotta az olyan vegyes házasságok megáldását, amelyben a protestáns fél nem adott reverzalist. Erre az esetre a passiva assistentia eljárását írta elő, mely szerint a pap nem megáldja, hanem a szentségek kiszolgáltatása nélkül a templomon kívül csak tudomásul veszi a házasság létrejöttét. Lajcsákhoz hasonló szellemben nyilatkozott Scitovszky is.

Ami az első kérdéskört illeti: az 1832–1836-os diétán az alsótábla többsége a protestánsok ügyét alapvetően nem felekezeti kérdésnek, hanem alkotmányos vagy másképpen „országos” sérelemnek tekintette. Véleményük szerint ugyanis a vegyes házasságokban ismét szokássá vált reverzálisadás, továbbá a protestáns hitre áttérni szándékozó katolikusok esetében bevezetett hatheti oktatás a sarkalatosnak tekintett 1791. évi 26. törvénycikkkel ellentétes kormányrendeletek útján jött gyakorlatba. A kormányzat tehát megsértette nemcsak az imént említett törvényt, hanem az 1791:12. törvénycikket is, amely szerint törvényt hozni, magyarázni s eltörölni egyedül a törvényhozó hatalomnak áll jogában.¹⁷ Beöthy Ödön 1833. január 9-i felszólalásában a következőképpen foglalta össze a rendek álláspontját: „Itt alapos törvény meg sértése, s el magyarázása forog kérdésbe, mellynek orvoslása a Törvény hozó Test hathatosságát illeti, mert törvényt hozni, magyarázni s el törlni a Nemzet, a király közös Jussa.”¹⁸

15 A jellemzés gyakorlatilag szó szerint átvette és beépítette az 1839. december 23-án Joseph Sedlitzky számára a főrendi ellenzék tagjairól készült jelentésnek Eötvösre vonatkozó mondatait: MNL-OL N 119 Regnicoláris levéltár, Takáts Sándor hagyatéka 8417/h.

16 A kérdésről legutóbb ld. *Fazekas Csaba*: Eötvös József országgyűlési beszédei a vegyes házasságok ügyében a reformkorban. In: *Eötvös hite. Egy hiteles ember közéleti hatékonysága*. Szerk. Benkő Ágota–Vértesaljai László SJ. Faludi Ferenc Akadémia, Bp., 2014. (Jezsuita Könyvek. Agóra 18.) 203–223.

17 Ld. még *Völgyesi Orsolya*: Kölcsény és az ötödik vallásbeli üzenet keletkezése az 1832–36-os országgyűlésen. In: *Uő: Írók, szerepek, stratégiák*. Ráció, Bp., 2010. 77–91.

18 *Kossuth Lajos*: Országgyűlési Tudósítások. I. S. a. r. a Történettudományi Intézet munkaközössége, vezető Barta István. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1948. (Kossuth Lajos Összes Művei I.) 89.

Deák Ferenc a protestánsok sérelmeit ismét napirendre tűző, 1839. október 21-i kerületi ülésen ezt a korábbi álláspontot elevenítette fel és erősítette meg, mikor így fogalmazott: „A’ mult ország gyűlésén a’ tárgyban előadott sérelmeket, nem lehet tsak ugy, mint Protestans Atyánkfiái sérelmeit tekinteni. Mert ezek valóságos Országos sérelmek, – a’ mennyiben a’ lelkiismeret szabadsága világos törvények ellenére korlátoltatik.”¹⁹ A rendek fenntartva tehát az 1832–1836-os országgyűlésen megfogalmazott javaslatukat, a reverzálisok teljes eltörlését javasolták, valamint azt, hogy a vegyes házasságok esetében valamennyi gyermek az apa vallását kövesse (az érvényben levő 1791. évi 26. törvénycikk 15. §-a szerint ha az apa katolikus, valamennyi gyermek az apa vallását követi, ha protestáns, csak a fiúgyermek).

Eötvös a reverzálisok kérdésében teljes mértékben osztotta az alsótábla álláspontját, a felsőtáblán 1839. december 30-án elmondott beszédében, amely egyben első megszólalása is volt az országgyűlési tanácskozásokon, ugyanakkor leszögezte: „Arra, mi a Catholica hitvallásnak lényegéhez tartozik, a’ törvényhozó testnek befolyása nincsen.” Éppen ezért a rendek javaslatát két szempontból kívánta vizsgálni: a reverzálisok eltörlése érinti-e a katolikus hitvallás lényegét vagy sem. Amennyiben nem, annak elfogadása hasznos-e az országra nézve vagy sem? Az első kérdésre „nem”-mel, a másodikra „igen”-nel válaszolt, s úgy vélte: a sokat vitatott reverzálisok, s a hatheti oktatás a katolikus vallás számára nem szükséges, de nem is hasznos. A katolikus vallásnak az állam pártfogására nincs is szüksége: „nézzünk határainkon túl, ott, hol e’ vallás pártolva nincsen nem látjuk-é terjeszkedését Angliában, hol az uralkodó egyház minden erővel ellene törekszik, nem-é Amerikában, hol ezt a törvény nem pártolja?”²⁰ Lonovics József csanádi püspök szükségesnek tartotta, hogy másnap reagáljon Eötvös mondandójára. A püspök elvben egyetértett ugyan a báróval abban, hogy a katolikus egyház képes minden támasz nélkül megállni, hiszen az Isten ígéjére épült, ugyanakkor a konkrét helyzetre utalva a következőket mondta: „De a’ statusbani állása a’ méltóságos szónok előadása szerint a’ protestans egyházhoz igen egyetlen lenne, ha midőn protestans atyánkfiái mind a’ béke kötések, mind az 1790:26 czik által nyert jussaikhoz mereven (szilárdúl) ragaszkodnak a’ Catholica egyház ugyanott nyert, s írott jussaikból megfosztva csak az isteni gondviselésre útasított.”²¹

Eötvös Lonovicsnak adott válaszában azonban így érvelt: „Azon nézetből indulva, hogy az 1790:26 cz. igenis sarkalatos, a’ mennyiben a békekötéseken alapul, a’ mennyiben a’ vallások szabadságát, kölcsönösségét és egyenlőségét biztosítja, nem hiszi, hogy a’ R[endek] ezen törvénynek megszüntetését kívánják, hanem csak az idő szelleméhez leendő módosítást, hogy pedig ezt tenni joga van a’ törvényhozásnak, az magának a’ törvényhozásnak eszméjéből világos, ha sza-

19 *Stuller Ferenc*: Országgyűlési Tudósítás. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Hung. 2961. 343.

20 *Ferenczi Zoltán*: B. Eötvös József első beszédei az 1839/40-iki országgyűlésen. Egyetemes Philológiai Közlöny 37. (1913) 708.

21 *Stuller F.*: i. m. (19. jz.) 553.

bad volt – úgymond – 1608-ban pacificalni olly sok véres harczok után, mért ne volna szabad most béke idején! A csanádi püspök úr által előadott historiai adatok is azt bizonyítják, hogy a' vallás tárgyában gyakran történtek módosítások, mért ne történhetnének most is, avagy nem lehet-e az utókornak megmutatni azt, hogy 1839-ben a' vallások egyenlősége hazánkban lábra állított!"²² Eötvös tehát nem csak a vallások egyenjogúsága, az állam és egyház elválasztása mellett évelt, de állást foglalt abban az általánosabb vitában is, amely már az 1832–1836-os országgyűlésen is felmerült a sarkalatos törvények megváltoztathatósága kapcsán. Akkor az ellenzék úgy látta, a törvényhozásnak nemcsak lehetősége, de kötelessége is a törvényeket kellő megfontolás után az idő szelleméhez, a korkívánatokhoz igazítani, s ezt az érvrendszert mozgósította Eötvös is felszólalásában.²³

Gróf Széchenyi István ugyanakkor, egyetértve Eötvössel, a vegyes házasságok teljes viszonyosság alapján történő rendezése mellett érvelt éppen a katolikus vallás érdekében: „saját vallásunk érdeke kívánja minden differentiát megszüntetni [...] mert minden nyomás annak árt, aki nyom, és nem annak aki nyomatik.”²⁴ A felsőtábla végül csak a reverzálisok jövőbeni eltörlését támogatta, Széchenyi azonban így értékelte naplójában a történeteket, utalva az esztergomi érsek megszólalására is, melyben Kopácsy József a püspöki kar nevében tiltakozásának adott hangot: „30ten Sitzung bei uns. Ein kleiner Sieg des Glaubens für Toleranz – Reversales für Zukunft ausgelöscht! Primas macht 'Ovas'!”²⁵

Miután a felsőtábla továbbra sem fogadta el a múltban adott reverzálisok eltörlését, Teleki József koronaőr 1840. február 25-én azt indítványozta a két tábla közötti megegyezés érdekében, hogy a reverzálisokat, amennyiben azokat valóban polgári szerződésekként kezelik, csak bizonyos feltételekkel legyenek a múltra nézve érvényesek, nevezetesen: ha azokat szabadon kötötték, ha usuroborálták, és ha nem történt reklamáció ellenük.²⁶ Lonovics József csanádi püspök azonban úgy vélte, ebben az esetben az egyoldalú reklamáció nem lenne elégséges, az érvénytelenítéshez a katolikus fél beleegyezése is szükséges lenne. A két álláspont között gróf Dessewffy Aurél próbált közvetíteni, de Teleki javaslata, amelyet egyébként

22 *Ferenczi Z.*: i. m. (20. jz.) 709.

23 Ld. bővebben *Völgyesi Orsolya*: Ősi alkotmány és törvényhozói szabadság. Versengő politikai nyelvek a polgári törvények vitájában az 1832–36-os országgyűlésen. *Történelmi Szemle* 55. (2013) 401–424.

24 *Ferenczi Zoltán*: Gróf Széchenyi István beszédei az 1839/40-iki országgyűlésről. *Akadémiai Értesítő* 1913. 617–648. Eötvösre reagáló beszédét ld. uo. 634–638.

25 Gróf Széchenyi István naplói. V. (1836–1843). Szerk., bev. *Viszota Gyula*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1937. 344.

26 „Ugy kívánom tehát a' reversalisokat a' multra nézve megállapítani, hogy azok szabadon keltek 's usuroborálva legyenek, 's hogy ha reclamatio azokra nézve nem történik.” Felsőes első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehország e' néven ötödik koronás királyától szabad királyi Pozsony városában 1839-dik évi június 2-kára rendeltetett magyar országgyűlésen méltóságos fő-rendeknél 1840. februarius 25-kétől majus 12-ig tartatott országos ülések naplója. *Schmid*, Pozsony, [1840.] (= *Főrendi Napló*) 2.

Eötvös is támogatott, így is kisebbségben maradt.²⁷ A következő napon került napirendre a vegyes házasságban született gyermekek felekezeti hovatartozását újr szabályozó javaslat, ahol Eötvös ismét a rendek álláspontját támogatta. Beszédében utalt arra, hogy lát némi veszélyt a vallási indifferentizmus vonatkozásában a vegyes házasságok jelenlegi szabályozásában, ezt a veszélyt – véleménye szerint – a rendek által szorgalmazott megoldás orvosolhatná: „Bizonyos, hogy azon kor, melyben élünk, nagyokat tett, és sokban felülmulta elődeink reményeit is; de mind az, mi e’ korban nagy, mi a’ jelenben boldogító, ’s a’ jövőben csodálatni fog, nem az indifferentismus következése. Ha korunkban a’ catholicusok Irlandiában emancipáltattak, ha a’ szabadságért milliók véreztek, ha az angol gyarmatokban a’ rab-szolgák lánczai levétettek: ez nem az indifferentismus következése vala; hanem dicső következése azon hitnek, azon vallásnak, melly az emberszeretetet tűzte ki haladásunk alapjául. Ha az, mit most a’ vallás szabadsága mellett teszünk, egykor áldatni fog: azt az emberi szeretet, a keresztényi egység tevé, az indifferentismusnak nincs része tetteinkben.”²⁸ Ezen a ponton a felsőtábla végül is elfogadta a rendek javaslatát, második üzenetükben tehát beleegyeztek abba, hogy a vegyes házasságokban a gyermekek apjuk vallását kövessék, a reverzálisok és az áttérés kérdésében azonban megmaradtak eredeti álláspontjuk mellett.

A titkos jelentések szerint a vallásügyi vitákat folyamatos konferenciák kísérték, a felsőtábla 1840. február 25-i ülése előtt a püspökök az esztergomi érseknél, a konzervatívok báró Mednyánszky Alajosnál, a protestánsok gróf Teleki Józsefnél, az ellenzéki arisztokraták pedig a kis kaszinóban tanácskoztak.²⁹ Eötvös már első felszólalásaiban sem egyszerűen az ellenzék érveit ismételte, hanem megpróbálta a katolikus egyház lehetséges szempontjait és érdekeit is érvényesíteni a vitában úgy, hogy a vallási és alkotmányos sérelem orvoslása mellett az egyházak szabadságának és autonómiájának keretei is megfogalmazódjanak.

Ami a nagyváradi és volt rozsnyói püspök ügyét illeti: a kérdést először napirendre tűző 1840. március 6-i főrendi ülés előtt az ellenzék több alkalommal is egyeztetette álláspontját. Egy február 27-i jelentés szerint a felsőtáblán megjelenő fiatal ellenzékiek hatásos beszédekkel készülnek, különösen Eötvös József, aki

27 Dessewffy a következő megoldást indítványozta: „Csak egy harmadik pont iránt látok tetemes különbséget: a’ Koronaőr meg akarja szüntetni azon kiadott reversalisokat, melyekre nézve reclamatio történt; a’ csanádi Püspök Ó Mélt[ósága] ellenben úgy hiszi, hogy erre az egyoldalú reclamatio nem elég, és hogy a’ kötést felbontani azért mert az, ki annak súlyát szenvedőleg viseli, attól szabadulni akar – igazságtalanság nélkül nem lehet. Osztozom én is ezen aggodalomban, ’s azt tartom, hogy a’ catholica fél lemondása nélkül az ő reá kedvezőleg álló kötés meg nem semmisíthetik. Ezeknek nyomán úgy vélekedem: a’ K[arok] és R[endek]től következő rendelkezéshez való járulásukat kellene kikérni, hogy tudniillik: »megszüntetvén jöendőre minden akár egyházi, akár a’ világi hatóságok részéről reversalisok nyomán eredett vagy eredhető követelések, a’ szabadon kiadott reversalisok ellenben a’ mennyiben már gyakorlatba vétettek, ezentül is megállván, a’ még gyakorlatba nem vettek nézve rendeltetik, hogy azoknak fogantját a’ catholica félnek olly esetekben, hol azokról lemondása bizonyítva nincsen, eszközteni joga legyen.«”

Főrendi Napló 14.

28 Főrendi Napló 27.

29 MNL-OL N 119 9106. (Pozsony, 1840. febr. 26.)

hozzászólásában nemcsak a püspökök törvényellenes lépéseit, de a porosz kormánynak a vallásügyben követett despotikus magatartását is érinteni akarja. Széchenyi naplója szerint egyébként a kis kaszinó február 27-i ülését maga Eötvös kezdeményezte.³⁰ A főrendi ellenzék február 28-i konferenciájáról ehhez képest már arról számoltak be, hogy bár Batthyány Lajos a két püspök ellen nyilatkozott, és a többség a rendek üzenetét készül támogatni, Eötvös József, Andrássy Károly, Zichy Ödön és Széchenyi is mentegetni próbálták Lajcsák és Scitovszky eljárását, s tudni vélték, hogy utóbbiak ez alkalommal a kormánypárttal fognak tartani. Különösen Eötvös akarja bebizonyítani – szolt a jelentés –, hogy a főrendeknek (pontosabban a főrendi ellenzéknek) nem kell mindig szolgaként a rendek álláspontját követnie; beszédében arra is ki akar térni, hogy hallatlan dolog lenne, ha egy alkotmányos nemzet az uralkodót arra akarná kérni, hogy a szóban forgó püspökök lelkiismereti szabadságával szemben kényszerítőleg lépjen fel, miközben ugyanekkor a megsértett szólásszabadság kérdése is az országgyűlés napirendjén van. A jelentés utalt a katolikus és protestáns ellenzék közötti meg hasonlásra,³¹ és arról is beszámolt, hogy ez alkalommal Batthyány és Széchenyi komolyan összevesztek, úgy, hogy Széchenyi még a tanácskozás befejezése előtt távozott.³²

A konzervatívok ismét báró Mednyánszky-nál tartottak megbeszélést, ahol a püspökök közül csak Lonovics József jelent meg, a többiek a primáshoz mentek. Az újkonzervatívok közül Dessewffy, Apponyi György és Jósika Samu is részt vettek a konferencián, ahol először arról döntöttek, hogy nem támogatják a rendek álláspontját, vagyis nem tekintik sérelemnek a nagyváradi és rozsnyói püspök eljárását. További kérdésként merült fel, hogy javasoljanak-e konkrét megoldást a vegyes házasságok megkötése kapcsán kialakult helyzetre, mert tudomásuk szerint Eötvös József ilyen jellegű javaslattal fog élni. Végül a többség azt határozta, hogy konkrét javaslattal nem fognak élni, de kijelentik: készek arra, hogy a rendek ilyen jellegű kezdeményezését megvitassák.³³ Az újkonzervatívok azonban azon az állásponton voltak, hogy az uralkodót meg kell kérni, hogy a vegyes házasságok tekintetében az eddigi ötvenéves gyakorlatot tartassa be.

A titkos jelentések meglehetősen pontosan előlegezték meg a felsőháza március 6-i ülésén történeteket. A tanácskozás érdekes intermezzóval indult: Dessewffy Aurél rögtön az ülés elején szót kért, és Eötvös Józsefnek a szólásszabadság tárgyában neki címzett korábbi szavait utasította vissza, melyek szerint ő azt mondta volna, hogy szólásszabadsággal kormányozni lehetetlen. Dessewffy azonban kijelentette, a báró félreértette őt, hiszen: „hitvallásom az, hogy Magyarországon nemcsak lehet szólásszabadsággal, sőt inkább nem is lehet a' nélkül alkotmányosan és törvényesen kormányozni”. A nádor a válasza emelkedő Eötvösnek azon-

30 Széchenyi naplója i. m. (25. jz.) 360.

31 A katolikusok úgy látták, a protestáns főrendi ellenzék felhasználja őket a vallásügyi vitákban, az egyéb alkotmányos kérdések esetében azonban nem vagy csak igen erőteljesen vesznek részt. MNL-OL N 119 9118. (Pozsony, 1840. márc. 1.)

32 Uo.

33 MNL-OL N 119 9129. (Pozsony, 1840. márc. 3–4.)

ban nem adott szót, mondván, a bevett szokások szerint már lezárt tárgy fölött nem nyitnak újra vitát.³⁴

A hamarosan megkezdődő vallásügyi vitában Eötvös rögtön Kopácsy József hercegprímás, Pyrker László egri érsek és Nádasdy Ferenc váci püspök után szólalt fel. Eötvös szerint a rendek üzenetükben abból a cáfolhatatlan alapelvből indultak ki, hogy a törvényeknek való engedelmisséget senkinek nem szabad megtagadni, és a törvények önkényes magyarázatába senkinek nem lehet beleereszkedni. Ez történt-e a szóban forgó esetben? – tette fel a kérdést a báró. Az 1791. évi 26. törvénycikk 15. §-a két követelményt állított a vegyes házasságok tekintetében: hogy azt senki ne akadályozza – ez mindenkire vonatkozik –, s hogy azok katolikus lelkipásztor előtt köttessenek. Véleménye szerint a törvényben az áldásról nem esik szó, a főpapok a törvényt csupán csak betű szerint értelmezték, ez pedig nem tekinthető sérelemnek, ezért büntetni senkit nem lehet. Már csak azért sem – folytatta gondolatmenetét –, mert a vegyes házasságok törvényességét és érvényességét a nagyvárad püspök sem tagadta. Tekintettel a kialakult helyzetre, a törvényhozásnak mégis lépnie kell, és meg kell akadályoznia, hogy a polgárok lelki nyugalma megzavarják. Eötvös erre vonatkozóan két lehetőséget vázolt. Az első szerint a klérus törvény által kell kötelezni az egyházi szertartás elvégzésére, s ha szükséges, a végrehajtó hatalomnak a törvényt be is kell tartatnia. A másik lehetőség szerint a vegyes házasságokat azokban az esetekben, amikor az egyház elveivel ellenkeznek, befolyása alól ki kell venni, vagyis lehetőséget kell adni arra, hogy a vegyes házasságokat a protestáns lelkész előtt is meg lehessen kötni. Az első megoldás, vagyis a kormányzati beavatkozás kapcsán Eötvös negatív példaként a poroszországi történésekre hivatkozott: „Vagy azon Országban, melly az absolutismus élő panegyricusának tartott, s talán utolsó tettei által elveszté egy részét egykori nimbusának, mit látunk? Ott a' Kormányt rendeleteinek végrehajtásában nem gátolja semmi – a' nemzetnek alkotmánya nincs, a' polgároknak nagyobb része reformált, 's mind azon szigorú rendeleteknek, mellyek ugyane' tárgyban adattak, mind azon üldözéseknek, mellyekkel az Egyház férfiai sértettek, mi vala következése? a' legszörnyebb ingerültség, a' legnagyobb vallásos felgerjedés, melly Németországban a' Reformátio óta létezett.”³⁵ Majd így fogalmazott: „Soha alkotmányos ország a' korlátlan hatalmat fel nem szólítá még büntetlenül, soha nem sérté az egyes szabadságát a' nélkül, hogy az egész szabadság nem sínlette volna következéseit! – Lehet, hogy a' Clérus kényszerítése a' jelen pillanatra talán üdvös következéseket szülhetne, 's megszüntetné azon nehéz állapotot, mellyben a' törvényhozás a' vegyes házasságokra nézve most áll: de vallyon ha a' Kormányt egyszer felszólíták, hogy hatalmát a' lelkiesméretek felett gyakorolja, nem fognak e idők jöhetni, hol e' határozatnak azok érzendik következéseit, kik azt most felhívják; hol a' mi most a' vallásos szabadság nevében kéretik, az épen e' szabadság ellen fog használtat-

34 Főrendi Napló 73.

35 Főrendi Napló 77.

ni, míg ivadékunk egyszer elmondhatja Tacitussal »Haec quanto majore libertatis specie legebantur, tanto eruptura ad insensius servitum?«.³⁶

Eötvös beszédére többen is reagáltak – így Andrassy György, Teleki József, Esterházy Kázmér, Pálffy János, Teleki László –, s többen vitába is szálltak vele. Elismerték a lelkiismeret szabadságának sérthetlenségét, azt, hogy a világi hatalomnak nem szabad az egyház ügyeibe avatkozni, véleményük szerint azonban itt igenis törvénysértés történt, s ez nem maradhat következmény nélkül. Teleki József koronaőr kijelentette, a törvényt kétféleképpen is megsértették: „mikor valaki egy 50 éves hosszas törvényen épült gyakorlattól eláll, még pedig önkényesen, a törvényt megsérti”, másfelől a törvényben az áll – mint ahogy erre egyébként Eötvös is hivatkozott –, hogy a vegyes házasságok létrejötte elé nem szabad akadályt állítani. Márpedig a két püspök eljárása több esetben is akadályt gördített ezen házasságok megkötése elé. Eötvös álláspontjára reagálva azt mondta: „a’ vallásbeli szabadságot és a’ vallásbeli függetlenséget minden tekintetben fen kell tartani, de nem a’ törvényszegés elnézésével, hanem új törvényhozással.”³⁷ Teleki nem értett tehát egyet Eötvös azon véleményével, hogy nem történt törvénysértés, de támogatta, hogy az alsótáblát a vegyes házasságok ügyében egy új törvényi megoldás kidolgozására szólítsák fel. Teleki László pedig egy nappal később így fogalmazott: „Én is a’ XIX. század szép reményével nézek a’ jövődbe, attól czélszerűbb, egyformább, teljesebb szabadságot várván; de mind e’ mellett addig is, míg ezt elérhetem, a’ régi törvényekre visszatekinteni, azoknak szentségét fentartani szükségesnek látom, mert a’ régi törvények szentüli megtartása egyedüli biztosítéka az ezután hozandó új és czélszerű törvények megtartásának. – Báró Eötvös József ur beszédét azzal fejezte be, hogy a’ »szabadság nap, melly vagy mindnyájunk feje felett süt, vagy mindnyájunk előtt lealkonyodik.« – én ezt elfogadom, ’s csak azt teszem hozzá, hogy a’ törvény azon talpkő, melly míg fenáll, az alkotmányt és a’ polgári társaságot épen fentartja; ha pedig összeroskad, okvetlenül az egész alkotmány és a’ polgári társaság összeomlását vonja maga után.”³⁸

Dessewffy Aurél is csak a következő nap szólalt fel annak megfelelően, ahogy azt az újkonzervatívok az előzetes egyeztetésen már megfogalmazták. Álláspontja szerint nem sérelmi kérdésként kell felfogni az ügyet, itt ugyanis nem a hazai törvények értelmezése körül, hanem sokkal inkább a különböző hatalmak (nevezetesen a világi és egyházi hatalom) határaitól és korlátairól folyik a vita: „és hogy ha mi törvényeink mezején harcolunk, az Egyház magát autonómiája körébe vonja vissza, ’s hogy mi ezen perbe közte és köztünk birói szerepet sikeresen nem játszhatunk”.³⁹ Dessewffy tehát – szemben Eötvössel – mellőzte volna annak eldöntését, hogy történt-e törvénysértés, s csak azt kívánta kimondatni, miszerint óhajtani kellene, hogy ami a nagyváradi püspök részéről történt, bár ne történt

36 Főrendi Napló 77–78. Az idézet forrása: Tacitus, *Annales* I. 81. Tacitus korabeli hatásáról ld. legújabbban *Dávidházi Péter*: Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet. Akadémiai–Universitas, Bp., 2004. 569–618.

37 Teleki beszédét ld. Főrendi Napló 82–83.

38 Főrendi Napló 105.

39 Főrendi Napló 89.

volna. A jövőre nézve pedig öfelségét meg kell kérni, hogy „az 1790:26 t. cz.-nek a’ vegyes házasságokról szóló rendeletét a’ köz béke kívánatainak megfelelő módon vétesse eszközésbe, annál inkább, mert az országos Rendeknek nézete szerint a’ kérdéses törvénynek rendelete épen nem tilalmazza azt, hogy olly esetekben, mikor a’ cathol[icus] Pap a’ vegyes házasságra vallása elveinél fogva áldást mondani nem akar, a’ házas felek az ő jelenlétében az evangelicus lelkipásztor által adassanak össze”.⁴⁰ Vay Miklós azonban az elhangzottakra úgy reagált: Dessewffy javaslata egy provizórikus állapotot eredményezne, és ismét a rezolúciók jármába vinné az országot, amely járomból az ország éppen most kezd kiszabadulni.⁴¹

Az ülésről készült titkos jelentések szerint az ellenzék igencsak nehezményezte Eötvös magatartását, egy Batthyány Lajosnál tartott ebéden Klauzál Gábor és Deák is szemrehányással illették a fiatalembert. Ez utóbbi azt mondta, ha csak a rendek üzenete ellen szavazott volna, még megbocsátható lenne, de hogy beszédében a papságot dicsőítette, s a papság szarvát növesztette, ezt az általános közhangulat soha nem fogja megbocsátani neki. (A Deáknak tulajdonított kijelentés azért is érdekes, mert Eötvös kifejezetten röviden tért ki a két püspök eljárására, s inkább a helyzet megoldására koncentrált.)⁴² Széchenyi ugyanakkor március 6-i naplóbejegyzésében elismerőleg szolt Eötvösről: „Sitzung bei uns. [Laitschak’s Angelegenheiten. Gegen die Stände, aber in einem guten Sinn spricht Pepi Eötvös. Palóczy und Co: »már ez is Galileuskodik...« äuserst intolerant. Ich bin froh – denn er wird hiedurch frey und Independent.]”⁴³ Egy másik jelentés szerint az alsó- és felsőtáblán helyet foglaló ellenzék és különösen a protestánsok Széchenyi és Batthyány hallgatásán is megütköztek.⁴⁴

Eötvös személyét illetően tehát jelen volt egyfajta gyanakvás az 1839–1840-es országgyűlésen, részben családi háttere miatt (az említett titkos jelentés szerint sokan úgy vélték, Lajcsák ügyében Eötvös József a gyűlölt és a nemzet átkával sújtott Eötvös név igaz örököseként viselkedett),⁴⁵ részben pedig személyes tulajdonságai miatt. Éppen március 6-i felszólalása kapcsán vetült rá a gyanú, hogy apja nehéz anyagi helyzete miatt tett gesztust a klérusnak. A már idézett, 1840. március 10-i titkos jelentés úgy tudta ugyanis, hogy Eötvös Ignác éppen néhány nappal korábban kért kölcsönt az egyháztól, melyet először elutasítottak, fia beszédét meghallva azonban többen is már az ülésteremben egyértelmű jelzést adtak, hogy kérése meghallgatásra talált.⁴⁶ Eötvösnek a vallásügyben elhangzott felszólalásai mindenekelőtt azért figyelemre méltóak, mert az eddigi sérelmi és alkotmányos megközelítés mellett megpróbálta új nézőpontból láttatni azt a problémát,

40 Főrendi Napló 89.

41 A vita további alakulásáról ld. *Fazekas Cs.*: i. m. (16. jz.) 216–218.

42 MNL-OL N 119 9140. (1840. márc. 10.), vö. *Takáts Sándor*: Politikai konventikumok és titkos konferenciák az országgyűléseken. In: *Uő*: Kémvilág Magyarországon. Szépirodalmi, Bp., 1980. 187–188.

43 Széchenyi naplói i. m. (25. jz.) 363.

44 MNL-OL N 119 9153. (Pozsony, 1840. márc. 13.)

45 MNL-OL N 119 9140. (Pozsony, 1840. márc. 10.)

46 Uo.

amely akkor Európa-szerte tapasztalt jelenség és konfliktusforrás is volt: meddig terjedhet a világi hatalom kompetenciája, az állam felügyeleti joga, s hol kezdődik és végződik az egyházak szabadsága? A vallásegyenlőség és viszonzosság (reciprocitás) kifejezés mellett hangsúlyosan jelent meg megszólalásaiban a szabadságfogalomnak e konkrét szituációra alkalmazott értelmezése is. Igen pontosan érzékeltette a problémát Dessewffy Aurél is, de ő a megoldást – legalábbis a március 6-i ülésen – Eötvöstől eltérően nem a helyzetet egyértelműen szabályozó törvényi garanciában, hanem az uralkodói rendeletben látta, amely azonban újból a sérelmi politikának nyithatott volna teret. Bár az országgyűlés végén a két tábla végül megegyezett a huszonegy pontból álló vallásügyi törvényjavaslat szövegében, a szentesítésére ekkor idő hiányában nem kerül sor, vitáját csak a következő diétán, 1843 májusában kezdték újra a rendek.⁴⁷

Csengery Antal már idézett művében a következőképpen értékelt Eötvös első országgyűlési fellépését: „1840-ben jelen volt Eötvös az országgyűlésen, mint felsőházi tag. Itt új oldalról tűnt fel. Írói érdemeit a szónoklat babéraival tetézte. Az ellenzék padain foglalt helyet, igéző előadással támogatva az alsóház hazafiúi igyekezeteit. Csak néha tért el pártja többségétől, melly esetben mindazáltal a jövőendő többnyire igazolá. Így a vallásügyben, melly végre is azon uton intéztetett el, mellyet Eötvösnek önálló s gyakran különcznek tartott, sőt gyanúsított véleménye kijelölt.”⁴⁸ Csengerynek abban kétségtelenül igaza van, hogy a kérdést rendező 1844. évi 3. törvénycikk végül valóban az Eötvös által javasolt megoldást alkalmazta a egyes házasságok megkötése esetében: a jövőre nézve lehetővé tette, a múltira nézve pedig törvényesítette az 1839 márciusa és 1844 novembere között protestáns lelkész előtt megkötött egyes házasságokat.

ORSOLYA VÖLGYESI
JÓZSEF EÖTVÖS AND THE SECRET POLICE
AT THE PARLIAMENT OF 1839–1840

One of the chief novelties of the Hungarian parliament of 1839–1840 was a marked growth of the role of the upper chamber and a definite increase of its political weight. Alongside the new conservatives, another sizeable opposition group, focussed on count Lajos Batthyány, emerged in the upper chamber. The parliamentary secret police showed a keen interest in the activities of the aristocratic opposition from the outset, and paid special attention to the utterances of baron József Eötvös, who attended the diet for the first time. The young baron was already a well-known writer when he appeared at the venue of the parliament late in November 1839; he had been elected as an honorary member of the Academy of Sciences shortly before, on 23 November, and the very next day he held, in the county hall of Pest, a famous, widely resounding speech in the memory of Ferenc Kölcsey, who had died in 1838.

47 Ld. erről *Bárány György*: A liberalizmus perspektívái és korlátai az 1843/44-es országgyűlés vallásügyi vitáinak tükrében. *Századok* 124. (1990) 183–218.

48 *Csengery A.*: i. m. (3. jz.) 207.

Upon his arrival, Eötvös joined the parliamentary debates in matters of religion which had been going on for months. The debates went along basically two lines. On the one hand, the diet took on its agenda the religious grievances and demands which had been suspended during the parliament of 1832–1836 after a half-year discussion, and, on the other hand, a proposition was discussed first at the lower chamber and then on the upper chamber which protested against a procedure followed by bishops Ferenc Lajcsák of Nagyvárad and János Scitovszky of Rozsnyó and later Pécs. The core of the case was a circular issued by Lajcsák on 15 March 1839, and his diocesan decree of 27 May directed to his parish priests, in which he forbade, breaking with a practice that had been respected for half a century, the blessing of those interconfessional marriages where the Protestant partner failed to produce a declaration on the Catholic faith of the future offspring. The study aims before all to present the views that Eötvös upheld in the course of the religious debates, in the mirror of the parliamentary minutes and the reports of the secret police. The secret reports offer insight into the background discussions of the various political groups and the preliminary views they formed prior to the parliamentary sessions, and provide information about the role that the individual political actors, such as Eötvös himself, played in the course of these informal meetings. Also, the study aims to examine the extent to which the speeches that Eötvös held during the religious debate, and especially at the session of 6 March 1840 which concerned the relationship between state and church, can be regarded as containing new elements and new emphases with regard to the previous set of arguments used by the opposition, as well as the reactions his views elicited both inside and outside the parliament building.